

Adolf Portmann – nerazumljeni čudak

Kazimir Tarman

Adolf Portmann je bil profesor zoologije na univerzi v Baslu. Predmet njegovega preučevanja sta bili morfologija živali in vedénje živali, predmet predavanj pa primerjalna anatomija vretenčarjev. V povezavi s sociologijo in filozofijo je razvijal filozofsko antropologijo. Uvrščajo ga med pomembne biologe dvajsetega stoletja. Bil je izreden popularizator biologije in zoologije.

Rojstvo in šolanje

Rodil se je 27. maja leta 1897 v Baslu v uradniški družini. Sam piše, da je rasel v socialističnem okolju, na bregovih renskih prodišč. Predmestna pušča mu je bila ču-

dovit raj, plevel vse naokoli pa neizmerno bogastvo. Rad je risal in si z ilustracijami indijanaric služil denar.

Biologijo je študiral na univerzi v Baslu pri prof. F. Zschokkeju in leta 1921 doktoriral z disertacijo o kačjih pastirjih okolice Basla. V Münchnu je poslušal predavanja iz risanja in umetnostne zgodovine.

Raznolikost živega sveta ga je zaznamovala

Po doktoratu se je podal v južnofrancosko mestece, kjer že od leta 1881 deluje znamenita postaja: Observatoire océanologique de Banyuls-sur-Mer. Polži zaškrgarji (*Opi-stobranchia*), njihova raznovrstnost in morfološka pisanost so bili predmet raziskovanja, kar je bistveno vplivalo na njegovo bodoče delo. Razmišljal je o vzrokih in pomenu oblik in barv. Tu je spoznal dekle, bodočo soprogo Genviève Devillers. Po vrnitvi v Basel je bil leta 1931 imenovan za profesorja, star komaj 34 let. Zaradi bolezni prof. Zschokkeja je prevzel predstojništvo zoološkega inštituta in ga vodil vse do upokojitve leta 1968.

V ta čas sodijo raziskovanja o zunanji podobi živali in vlogi zunanje podobe v njenem življenju. Čemu služi zaškrgarjem nenavadno oblikovano in pisano obarvano telo? Kako je njihov

Portret švicarskega zoologa Adolfa Portmanna (1897–1982).

Stara univerza v Baslu, kjer je Adolf Portmann vodil zoološki inštitut in predaval.

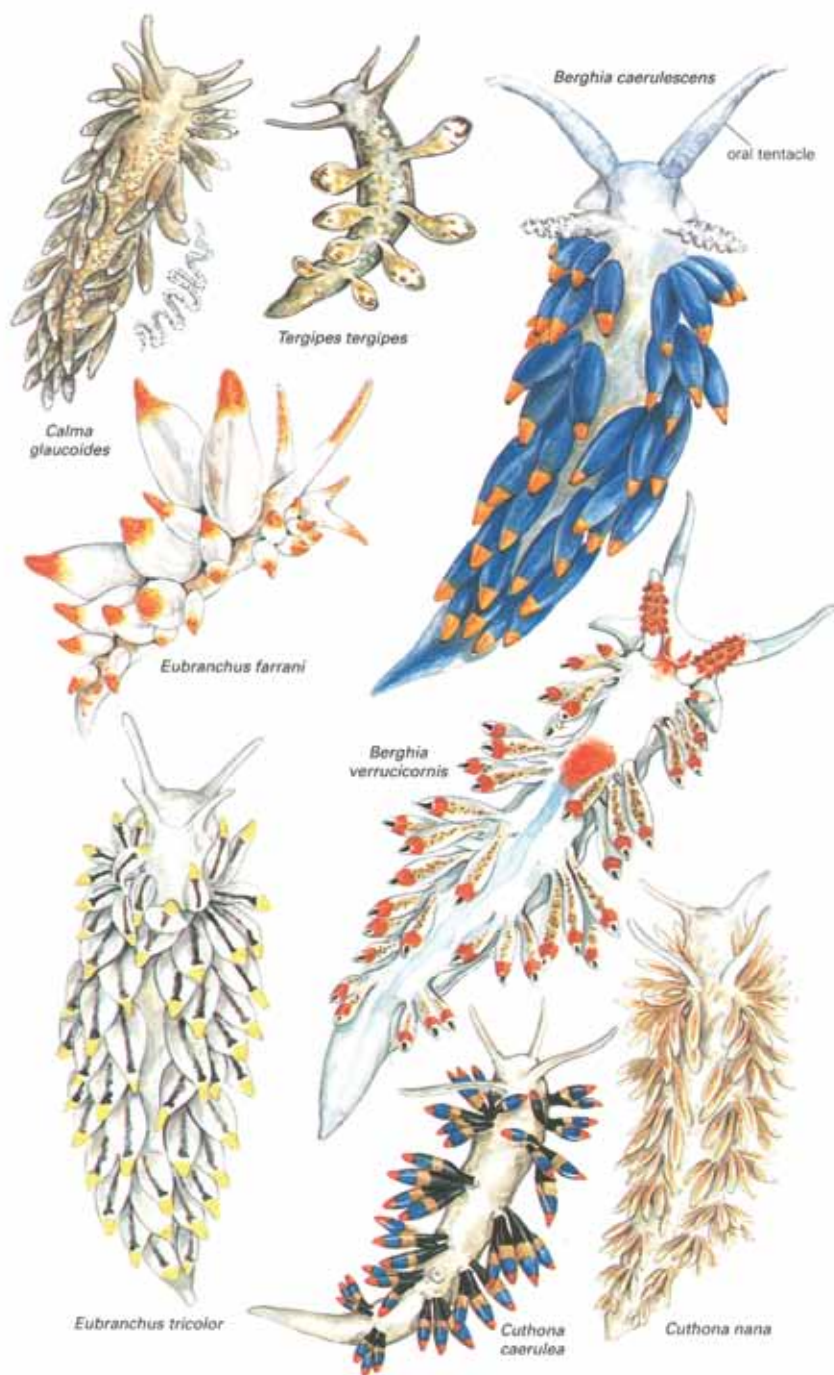

Oceanografski observatorij v Banyuls-sur-Meru, kjer je mladi Adolf Portmann raziskoval polže zaškrgarje, njihova raznolikost je zaznamovala njegovo kasnejše delo.

zunanj vid z povezan z njihovo »notranjostjo«? Vprašanja, ki so postala središče njegovega iskanja. Sledili sta deli *Oblikovanost živalskega telesa* (*Tiergestalt*) in *Prikrivanje v živalstvu* (*Tarnung im Tierreich*). Razvil je nauk o živalski podobi (*Tiergestalt*). A. Weber piše: »Med razcvetom klasičnega darvinizma je neomajno verjel, da mora biti pojavnost, estetska plat živali in rastlin, osrednji del znanstvenega opisa, še več – da globlji na-

men, ki prepreča biosfero, ni zmagati, temveč postati viden.«

Poudarjal je osebkovo celovitost, sposobnost živali zaznati, doživeti in ustrezno ravnati v danem položaju. To naj bi uravnaval neki *notranji svet* (*Innerlichkeit*) osebk. Pojem je sopomenka Uexküllovemu »notranjemu svetu« (*Innenwelt*). Tako bi lahko sklepali po njegovi razlagi kvantnemu fiziku Wernerju Heisenbergu, ko je rekel: »Gre za dej-

Oblikovna in barvna raznolikost vrst morskih polžev zaškrgarjev (iz: P. Haywaed, T. Nelson-Smith in C. Shields, 1996: Sea Shore. London: Harper Collins).

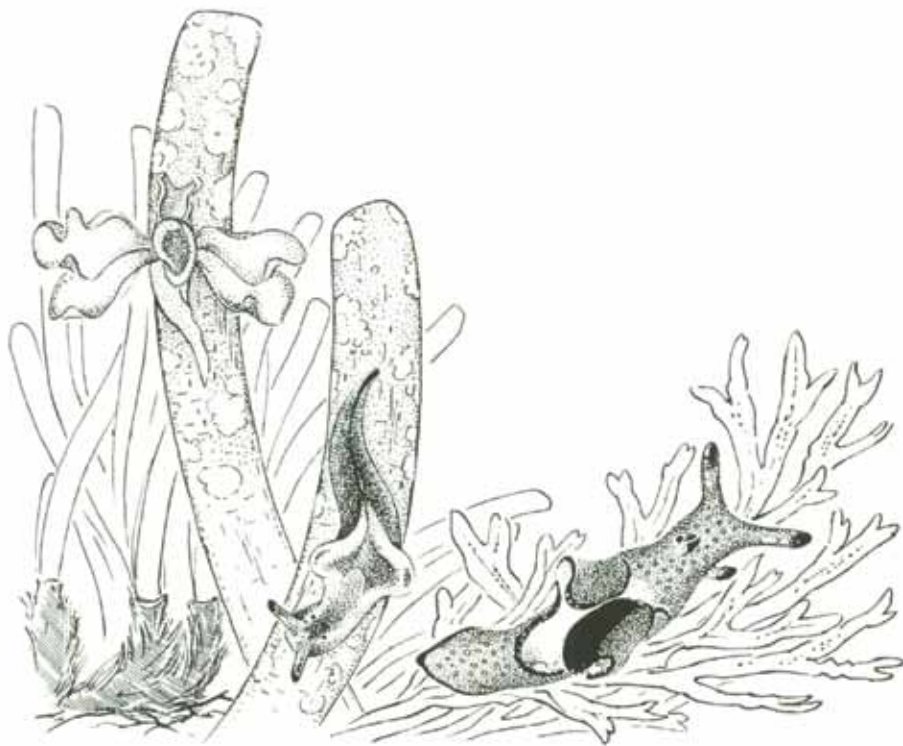
stvo, da vsak organizem v svojem okolju deluje kot samostojni center odločanja in izbiranja.« Zaznavanje in ravnanje živali je več kot fizikalno-molekularni proces. Baselski biolog M. Ritter razlaga: »Portmann se je vprašal, le kaj 'vidi' čebela z ultravioletno zaznavo? Mi vemo, da vidi čebela vzorec cveta, ki je našemu očesu skrit, saj nismo sposobni ultravijoličnega gledanja. In v tem tiči nezmožnost odgovora: kaj v 'resnici' vidi, kakšne slike si ustvarja o svojem okolju? Vedno bolj razumem Portmannovo previdno otipavanje meja: do kam lahko sežejo znanstvena spoznanja, kje začne nedoumljivost, kaj je znanosti nedosegljivo?« Za vselej sodobna vprašanja, še posebej v našem času prodiranja v »nanosvet« in kozmične širjave. Seveda je bil Portmann večini biologov nerazumljiv, saj za svojo hipotezo ni

imel oprijemljive razlage. Zanje je bil mistik in pripisali so mu neznanstvenost. Iz teh zamisli je nastala knjiga *Žival kot socialno bitje* (*Das Tier als soziales Wesen*, 1953).

Prezgodaj rojeni človek

Drugo področje njegovega zanimanja je bila evolucija človeka. Že v času študija je obiskoval predavanja iz embriologije. Opažoval je vedenje ptičjih mladičev, goličev in puhavcev. Vpeljal je pojma »gnezdomec« za mladiče, ki jih starši negujejo v gnezdu, in »begavec« za tiste, ki po izvalitvi zapustijo gnezdo in tekajo za materjo – biološke razlike, ki so ga napeljale k razmišljanju o mladičih sesalcev, zlasti prvakov. Človek ima živalski izvor, a med človekom in živaljo so značilne biološke razlike, odločilne

Risba zaškrjarjev iz njegove knjige Tarnung im Tierreich (Prikrivanje v živalstvu). Berlin, Göttingen, Heidelberg: Springer Verlag, 1956. Na listih morske trave in na algah so od leve na desno kavlerpin strgalec (Lobiger serradifalci), zelenček (Elysia viridis) in mladostna oblika pikastega morskega zajčka (Aplysia punctata).

za naš razvoj v socio-kulturno bitje. Mislil je na trajanje nosečnosti. Opičji otrok se rodi telesno dokaj razvit. Človeški otrok je ob rojstvu neobglen in popolnoma odvisen od matere. Kar leto dni prezgodaj je rojen, pravi Portmann. To leto preživi v »socialni maternici«. Prav to je odločilno, zapiše: »V nasprotju z drugimi višjimi sesalci, katerih strukture dozori v enakomernem, z dražljaji revnem materinem telesu, je človeški novorojenček izpostavljen zunanjemu svetu, polnemu

različnih dražljajev, in spreminjajočemu se družbenemu okolju. V času zunaj materničnega življenja doseže pokončno držo, razvije govor in razmišljanje, vse v povezavi z biološkim zorenjem in družbeno pogojenimi procesi učenja.« Zaradi »fiziološko prezgodnjega rojstva« pridobiva lastnosti, ki ga bistveno ločijo od ostalih prvakov. Novo smer, filozofsko antropologijo, je obdelal v knjigi *Biologija in duhovnost* (*Biologie und Geist*, 1956). Posvaril je pred egoističnim individualizmom. Uspe-

Pogled lesne sove je Adolf Portmann opisal takole: »Pogled v velike oči lesne sove ponuja razmislek o izrazni moči njenega pogleda, saj izkazuje življenje živali na višji razvojni stopnji. Pogled bitja, ki ima svoje posebne življenjske izkušnje, ki čas in prostor doživlja po svojih vrstnih zakonih.« To je področje vedenskih raziskovanj, ki se mu je posvetil v kasnejših letih (iz njegove knjige Biologie und Geist (Biologija in duhovnost), Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1968).

šnost posameznika je videl v njegovem prispevku celotni skupnosti.

Poslušane so bile njegove radijske oddaje iz življenja živali. Imele so vedno filozofsko jedro. Še danes so ponovitve dobro sprejete, čeprav zvenijo patetično in zastarelo. Medvojna dogajanja v sosednji Nemčiji so ga prizadela. Portmann je odločno ugovarjal trdi neodarvinistični razlagi: *sposobni bodo preživeli in slabiči izumrli*, kar so na krut način uresničevali nacisti. Primerjave človekovih dejanj z živalskim vedanjem je zavračal. Z agresivnostjo zveri opravičevati vojno nasilje je zavrženo razmišljanje. »Človek je vendar kulturno-historično bitje,« je poudarjal. Francoska okupacijska oblast mu je po drugi svetovni vojni poverila obnovo filozofsko naravoslovne fakultete v Freiburgu. Pravo priznanje za njegov upor proti nacistični rasistični biologiji. Sodeloval je v skupini *Eranos*, kjer so se zbirali naravoslovci in družboslovci. Obravnavali so vprašanja povezav med vzhodno in zahodno kulturo, vprašanja življenja in smrti, pojava človeka in tako dalje. Gradil je mostove med biologijo, filozofijo in duhovnimi vedami. Osnovalec je gibanje *Švicarska mladina raziskuje*, da bi vzbudil med mladimi čutno in estetsko naravoslovno dožemanje narave kot nasprotje čistemu teoretskemu intelektualnemu razumevanju.

Razočaranja

V šestdesetih letih se je udeležil Cibinega simpozija *Človek in njegova prihodnost* v Londonu (1962). Tedaj so molekularna biologija in obeti genetike izzvali znanstveno evforijo. Oznanili so možnosti genetske manipulacije za izboljšave človeka. Postal bo inteligentnejši, dosegel večjo starost, potreboval manj spanja, razvil večje možgane, so napovedovali. Zamisli so ga šokirale. Zapisal je: »Danes zganjamo tu pravo malikovanje, kot da smo našli vse ključne dedovanja. Kdor ima glede dedovanja, v odnosu med tem, kar zagotovo vemo, in tem, kar še ne vemo, le malo pomislekov ..., lahko optimizmu marsikate-

rih genetskih načrtovanj odločno reče ne.« Pol stoletja kasneje so njegovi dvomi še vedno prisotni! Molekularna biologija in genetika, združeni v Biocentru, sta kasneje, kot eksaktni vede, tudi v Baslu izrinili »staromodno« raziskovanje biološke raznovrstnosti. Portmanna so izločili iz kroga raziskovalcev. Med sedanjimi baselskimi biologi ga nekateri omenjajo kot človeka, ki je zaspal moderno biologijo, in nasprotnika genetike, kar pa ne velja. Tudi fizik Werner Heisenberg, ki je priznaval uspehe moderne genetike, je v pogovoru z njim menil, da moramo v znanosti spoštovati tudi meje. Oženje pogledov le na gene in preziranje ostalih bioloških pojavov je maličenje véde. Potrebno je integrirano raziskovanje življenja, pa tudi previdnost in skromnost, je dodal Portmann. Žal ni razvil svoje šole, bil je samohodec, nihče mu ni sledil.

Za življenja je dobil mnoga priznanja in odlikovanja, kot sta častni doktorat univerze v Heidelbergu in Zlata medalja Humboldtove ustanove. Umrl je 28. junija leta 1982, star 85 let.

Literatura:

- Koechlin, F., 2004: *Don Quijote der Laboratorien*, Wikipedia.
 Portmann, A., 1956: *Tarnung im Tierreich*. Berlin, Göttingen, Heidelberg: Springer Verlag.
 Portmann, A., 1968: *Biologie und Geist*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
 Tarman, K., 2013: *Jakob Johann von Uexküll – opazovalec življenja*. *Proteus*, 75: 261–267.
 Weber, A., 2011: *Čuteča narava*. Ljubljana: Modrijan.
 Wikipedia, 2014: *Adolf Portmann*.